

ВІДТВОРЕННЯ ЖИТТЄВОГО ПРОСТОРУ ОСОБИСТОСТІ ЗА ДОПОМОГОЮ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ

Автор статті наголошує, що здатність проживати у реструктуризованому просторі і часі має свої межі, переступаючи через які, суспільство наражається на масове безумство. Тому як індивід, так і соціум відчують потребу в концентрації простору і часу (державність, самостійність, незалежність, дієві реформи, за якими можна було б побачити кінець випробовуванням і т. ін.). Останнім часом для вирішення власних проблем люди використовують протизаконні дії частіше, ніж в дореформений період.

Автор статті звертає увагу на актуальні в дослідженнях гуманістичної стратегії ідеї та розкриває нові її сторони. Йдеться про те, як особа відтворює власний життєвий простір, конструює гуманістичний складник соціальної реальності, тлумачить характер змін, що стаються у цій реальності; які смисли та значення вкладає у події, що стаються; яку ситуацію визначає для себе як таку, що вимагає ціннісно-символічного осмислення, а яку такою, що не потребує особистісного спрямування; як здійснюється вибір стратегії існування та моделі поведінки та ін.

Виходячи з аналізу джерел та актуальності обраної проблеми, завдання статті полягає в тому, щоб висвітлити механізми та специфічні риси ресоціалізаційних процесів, що використовуються особистістю під час відтворення власного життєвого простору. Автор статті, звертає Вашу увагу на акценти, розставлені соціологічною інтерпретацією змісту поняття «ресоціалізація».

*Для перевірки припущень і вирішення поставлених завдань застосовувалися **методи** теоретичного аналізу (логічний, онтологічний і*

онтогенетичний, історіографічний, фактологічний, феноменологічний, детермінантний).

Ключові слова: *аномія; десоціалізація; життєвий простір; ресоціалізація; соціалізація; стадії ресоціалізації.*

Постановка проблеми та її актуальність. Українське суспільство, сьогодні наближене до стану аномії. Аномія є результатом розбіжностей між «культурною» та «соціальною» структурами, що виражається в унеможливленні досягнення «цілей, що їх визначає культура» нормальними, законними, установленими у суспільстві засобами. Цей стан спонукає до пошуку інших – девіантних – способів задоволення потреб та пошуків шляхів ситуативної ресоціалізації.

Проблему відтворення життєвого простору неможливо розв'язати, абстрагуючись від соціальних, економічних, політичних та психологічних ситуацій, тому що саме в контексті цих ситуацій особистість і повинна діяти. Свого часу на цю обставину звернув увагу У. Томас, який став одним з перших дослідників поняття настанови та визначення ситуації в соціології. Ідеї такого роду повинні бути досить актуальними в дослідженнях гуманістичної стратегії та розкрити нові її сторони. Як особа відтворює власний життєвий простір, конструює гуманістичний складник соціальної реальності, тлумачить характер змін, що стаються у цій реальності? Які смисли та значення вкладає у події, що стаються? Яку ситуацію визначає для себе як таку, що вимагає ціннісно-символічного осмислення, а яку такою, що не потребує особистісного спрямування? Як здійснюється вибір стратегії існування та моделі поведінки?

Сьогодні стає очевидним, що здатність проживати у реструктуризованому просторі і часі має свої межі, переступаючи через які, суспільство наражається на масове безумство. Тому як індивід, так і соціум відчують потребу в концентрації простору і часу (державність, самостійність, незалежність, дієві реформи, за якими можна було б побачити кінець

випробовуванням і т. ін.). Останнім часом для вирішення власних проблем люди використовують протизаконні дії частіше, ніж в дореформений період. До того ж одні й ті ж індивіди або групи стають учасниками відразу декількох типів неправових соціальних взаємодій: в одних вони можуть бути об'єктами не правової свободи більш сильних соціальних суб'єктів, а в інших, – навпаки, самі стають суб'єктами.

Мета полягає в тому, щоб довести важливість процесу ресоціалізації під час відтворення життєвого простору особистості.

Завдання полягає в тому, щоб висвітлити механізми та специфічні риси ресоціалізаційних процесів, що використовуються особистістю під час відтворення власного життєвого простору.

Для перевірки припущень і вирішення поставлених завдань застосовувалися **методи** теоретичного аналізу (логічний, онтологічний і онтогенетичний, історіографічний, фактологічний, феноменологічний, детермінантний).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «ресоціалізація» вперше було введено в науку американськими соціальними психологами А. Кеннеді і Д. Кербером для позначення процесу «вторинного» входження індивіда до соціокультурного середовища в результаті особистісних криз і «дефектів» соціалізації (ресоціалізація звільнених з місць позбавлення волі, безробітних, придбаної інвалідності) або в результаті зміни соціокультурного оточення (ресоціалізація мігрантів) (Андрєєва, 2000, с. 103).

Українські та російські науковці стали активно використовувати поняття «ресоціалізація» у 1960-і роки в період активного розвитку соціальних наук, насамперед соціології. В останні роки трансформація соціальних відносин в нашій країні також стала привертати увагу вітчизняних дослідників до проблем соціокультурної ресоціалізації особистості. Суттєве значення для розвитку уявлень про сутність цих процесів мають дослідження О.О. Бодальова, І.С. Кона, Д.О. Леонтєва, Ю.М. Орлова, Е.А. Орлової, А.В. Петровського, А.О. Реана, Ю.М. Резника, В.Е. Чудновського, В.О. Ядова та ін.

Зокрема, науковці досліджували конкретні механізми соціокультурної ресоціалізації і формування особистісних смислів в умовах зміни суспільних відносин при одночасному русі індивіда за стадіями життєвого циклу з точки зору самих різних напрямків: культурної антропології, екзистенційної філософії, акмеології, психології розвитку, психології спілкування, соціології малих груп. Поряд з цим увагу дослідників привернула не лише первинна соціалізація, а й ресоціалізація особистості в більш зрілих вікових періодах. Окремі автори вважають, що процес ресоціалізації є «перехідною ланкою від десоціалізації до соціалізації» (Авраменко, 2010, с. 5).

Викладення основного матеріалу дослідження. Період функціонування українського суспільства, можна визначити як проблемний, оскільки його громадянам доводиться постійно стикатися з проблемами, що раніше їх не хвилювали. І не тільки стикатися, а й розв'язувати їх відповідно до реалій життя. Людина, постає перед вибором: розв'язувати проблему, чи залишити все без змін. Така ситуація невизначеного вибору характерна для перехідного суспільства й зумовлює вибір механізмів відтворення життєвого простору переважної більшості індивідів. Вагоме значення має готовність людей до розв'язування своїх проблем, здатність брати на себе *відповідальність* за своє життя. У цьому розумінні Франкл (1990) влучно зазначив: «Людина не звільнена від умов. Однак вона вільна обирати позицію щодо них» (Франкл, 1990, с. 77). Проте зробити цей крок і усвідомити особисту дійову позицію, піднятися над ситуацією вдається далеко не кожному.

Актуалізація особистісної суб'єктності підсилюється тим, що люди змушені давати собі раду серед травмуючих деформацій соціального простору сам на сам, не маючи підтримки спільнот, які теж перебувають у стані розпаду. На рівні особистості це породжує полярні переживання: від загрози «випасти» за межі суспільства до усвідомлення можливості раптом подолати величезну дистанцію й посісти в соціальному просторі привілейовану позицію.

Можна погодитися зі Злобіною в тому, що «процеси перебудови соціальної структури «запускають» механізм особистісної пошукової

активності, який водночас забезпечує як перебудову особистості, так і переструктуризацію соціального простору. Соціальна мобільність скеровується не лише ззовні, з боку панівного владного порядку, що встановлює правила гри, а й із середини, самими акторами, які прокладають у соціальному просторі траєкторію власного життя. Цей опір зовнішнім домінантам є елементом утворення нового соціального порядку» (Злобіна, 2002, с. 430-431).

В останні роки трансформація соціальних відносин в нашій країні стала привертати увагу вітчизняних дослідників до проблем соціокультурної ресоціалізації особистості.

У контексті соціальної та культурної антропології інтерпретація терміна «ресоціалізація» наближається за змістом до терміну «адаптація». Ресоціалізація розглядається як процес засвоєння нового соціокультурного середовища, який передбачає інтеграцію в систему суспільних відносин, задоволеність суб'єкта своїм матеріальним становищем, почуттям емоційного комфорту. При цьому підкреслюється тривалість цього процесу і його стадійність: від етапу ціннісного конфлікту через «культурний шок» до відновлення і налагодження контактів у новому соціокультурному середовищі і повернення в стан емоційного комфорту.

У соціологічних дослідженнях ресоціалізація постає у вигляді корекції дорослого процесу соціалізації, що відхиляється від норми. Етап відлучення від старих цінностей, норм, ролей та правил поведінки називають десоціалізацією. Наступним етапом, настає етап навчання новим цінностям, нормам, ролям та правилам поведінки що замінять старі, він зветься етапом ресоціалізації.

З позицій теорії ідентичності Смелзера, «ресоціалізація передбачає набуття нової соціальної ідентичності або закріплення досягнутої раніше в нових соціальних умовах реконструйованої реальності» (Смелзер, 1994, с. 112). Таким чином, суспільство, дбаючи про вирівнювання можливостей індивідів в їхній соціальній адаптації, організовує ресоціалізаційну діяльність різних інститутів ресоціалізації, що володіють для цього відповідними кадрами та матеріальною базою.

За Гіденсом, ресоціалізація – «вид особистісної зміни, за якої зрілий індивід переймає тип поведінки, відмінний від прийнятого ним раніше» (Гіденс, 2005, с. 290).

Автор статті, вважає доречним звернути Вашу увагу на акценти, розставлені соціологічною інтерпретацією змісту поняття «ресоціалізація». Вони вказують передусім на параметри масової соціальної мобільності. Таким чином, соціологічний аналіз, що володіє великою евристичністю, орієнтує дослідників на виявлення широкої типології соціальних явищ і процесів.

Соціологи відзначають, що потреба в ресоціалізації виникає в переломні та стабільні періоди розвитку суспільства. Так, на думку Шевченко, ресоціалізація в стабільному суспільстві – носить частковий характер і зачіпає «окремі соціальні групи, які з тих чи інших причин потребують коригування своїх уявлень і принципів поведінки» (Шевченко, 2004, с. 93). На сьогодні існує наукова позиція, за якої ресоціалізація розглядається в рамках психолого-педагогічних течій, що стали альтернативами ідеям залякування, невинності людини, необхідності відбування покарання як спокути за провину – злочин. До таких течій можна віднести: «теорію ресоціалізації делінквента», теорії корекції особистості, модифікації поведінки й ін.

Із соціально-педагогічних позицій ресоціалізація трактується як відновлення особистістю якостей, необхідних для нормальної життєдіяльності в суспільстві; засвоєння нових цінностей, ролей, навичок замість попередніх; комплекс заходів, спрямований на відновлення соціального статусу особистості, втрачених або несформованих соціальних навичок, переорієнтація соціальних і референтних орієнтацій девіантів шляхом включення їх у нові, позитивно орієнтовані відносини й види діяльності.

Звернемо увагу на глибоке наукове обґрунтування стадійності процесу ресоціалізації, яке дає Малешин (2002). Він стверджує, що стадії самостійні, що існують певні системні характеристики на кожній зі стадій, але є один і той самий об'єкт впливу. Для процесу ресоціалізації подібним об'єктом є особа з

поведінкою, що відхиляється, яка втратила частково або повністю в силу об'єктивних та (або) суб'єктивних причин позитивні якості.

Мерлін стверджує, що індивідуальність і соціальна дійсність влаштовані неоднаковим чином. «Способи їх існування підпорядковуються законам, що діють у різних за масштабом фрагментах реальності» (Мерлін, 1990, с. 153). Таким чином, ми можемо стверджувати, що особа буде вести себе по-різному на різних етапах своєї життєдіяльності.

Можна сказати, що лише за індивідуалізації виробляється уявлення про складність, унікальність іншої людини, бо вона формується в процесі відкриття власної унікальності. Ця обставина є умовою соціальної компетентності особи: відкривши свою унікальність, людина може орієнтуватися на унікальність іншого, стає здатною до відтворення життєвого простору та соціальної взаємодії. Лише після цих процесів може бути продовжена ефективна ресоціалізація у формі реінтеграції. Реінтеграція проходить гідно, якщо властивості людини приймаються групою, суспільством. У зворотньому випадку, можна припустити варіанти збереження індивідом своєї несхожості і появу агресивних взаємодій (взаємовідносин) з іншими представниками суспільства. Особа може також змінити себе, щоб стати подібною до інших, або вибирається конформізм, мімікрія і адаптація.

Таким чином, за наявності процесу індивідуалізації, як містка між адаптацією та інтеграцією, ефективна ресоціалізація можлива. Відповідно, можна говорити про послідовність стадій ресоціалізації, яка включає послідовно стадію адаптації (можемо позначити її в зазначеному контексті і як стадію реадaptaції), стадію індивідуалізації і стадію інтеграції.

Відомо, що трансформації, суспільні зміни і перебудови спричиняють порушення структурно-функціональної системи суспільства, кардинально змінюють, а часом повністю руйнують повсякденний світ особистості, тобто її усталену систему соціальних статусів, ролей і норм. Вони порушують ціннісно-символічні підстави, що пов'язуються з усвідомленням людьми соціальних норм, з наданням соціальній ролі того чи іншого оцінного судження та

інструментального значення. Вони руйнують межі, у яких існувала впорядкована система соціальних зв'язків і ціннісних уявлень.

Одні з найбільш поширених варіантів ресоціалізації – соціально-культурна ресоціалізація людей похилого віку, які в зв'язку з виходом на пенсію змушені пристосовуватися до нового статусу і відповідного рольового набору. Ресоціалізація потрібна при істотній зміні соціальної позиції в результаті зміни професії, підвищення або пониження в посаді, різкого зниження матеріального достатку, зміни соціального статусу (наприклад еміграція). Окремим напрямком є ресоціалізація осіб, які вийшли на свободу після тривалого терміну тюремного ув'язнення, цієї ресоціалізації ми в силу різних причин спеціально не розглядаємо в даній статті.

До прикладу, за кордоном, досить поширена така своєрідна форма ресоціалізації як психотерапія. Вона здійснюється в групових або індивідуальних формах, за її допомогою особистість отримує підтримку в уточненні свого соціального і культурного статусу.

Соціологи відзначають, що в стабільних суспільствах потребу в ресоціалізації відчувають лише окремі соціальні групи чи особистості, але в умовах соціальних реформ і модернізацій потреба формування нових систем і цінностей набуває масового характеру. Шевченко основними складовими масового процесу ресоціалізації, вважає наступні:

1. відновлення індивідуальної та групової ідентичності;
2. пошук нової ідеології;
3. відновлення зруйнованої нормативно-ціннісної системи;
4. визначення культурного статусу;
5. адаптація до нових соціально-економічних і соціально-культурних умов (Шевченко, 2004, с. 101).

Завершенням цього процесу, на думку Шевченко, повинна стати адаптація індивідів до аномічного стану суспільства і тим самим – його подолання і перехід до нового стабільного стану. Автор наголошує: «що процес ресоціалізації має свою специфіку, яка визначається конкретними

особливостями культурно-історичного розвитку країни» Шевченко, 2004, с.102).

Безумовно, процес ресоціалізації в Україні досить ускладнений. Навряд чи можна розраховувати на те, що доросла людина здатна в одну мить перемінити всі свої життєві принципи. З іншого боку, необхідність пристосування до нових суспільних умов є незаперечним фактом відтворення життєвого простору в сучасному українському суспільстві.

Безсумнівно, потреба в механізмах ресоціалізації вимагає їхньої чіткої концептуалізації, – це висвітлення сукупності цілей, завдань, принципів, функцій, процесуальних характеристик, технологічних підходів і педагогічних умов. І саме цим повинні займатися сьогодні науковці.

Суспільству слід зрозуміти, що входження України до Європи має ознаменуватися не тільки змінами у політиці та економіці, але й у культурі та у гуманітарній сфері. Зокрема, має кардинально змінитися ставлення до значної категорії членів нашого суспільства, а саме – до людей із особливими потребами.

Як ми вже зазначали, кризова ситуація включає в себе обмежений комплекс соціальних, політичних, психологічних та інших факторів, які визначають стратегію відтворення життєвого простору особистості в соціальному середовищі, яке змінилося. На рівні мікрорівневої ситуації такими факторами на нашу думку є бідність, неможливість соціокультурного відтворення, індивідуалізація та ін..

Висновки. Сьогодні багато хто з українців відчуває ідентифікаційну кризу, яка пов'язана з потребою ресоціалізації. Нова соціальна реальність вимагає радикально по-новому розставити акценти, «переписати біографію» і розвинути такі індивідуальні якості, як автономність по відношенню до соціальних інститутів, толерантність до інших форм та стилів життя, здатність обирати та орієнтуватися у великому потоці інформації. Вирішення зазначених завдань з ресоціалізації особистості вимагає наявності соціальної бази. Ця база, має бути опосередкована для індивіда значимими іншими, та інтенсивною

взаємодією з персоналом соціалізації. Слід наголосити, що ресоціалізація не передбачає узгодженості з минулим, вона його перетлумачує, щоб відповідало сьогоденню. Основою для ресоціалізації є теперішнє. Вона передбачає набуття нової соціальної ідентичності або закріплення досягнутої раніше в нових соціальних умовах зміненої реальності. Отже суспільство, піклуючись про вирівнювання можливостей індивідів у їхній соціальній адаптації, змушене буде організовувати ресоціалізаційну діяльність різних інститутів ресоціалізації і забезпечувати їх відповідними кадрами та матеріальною базою.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

1. Авраменко, В. (2010). Научное понимание ресоциализации как социально-педагогической цели работы с заключенным. *Актуальные проблемы совершенной психологии и педагогики*, Вып. 1, 5-9.
2. Андреева, Г. М. (2000) Психология социального познания: учеб. пособие для студ. психол. и пед. спец. вузов. – Москва: Прогресс.
3. Белинская, Е., Стафаненко, Т. (2000). Этническая социализация подростка. Москва: Изд-во НПО «Модек».
4. Гидденс, Э. (2005). Социология. Москва: URSS.
5. Злобіна, О. (2002). Рухливість соціальної структури і динаміка особистісної суб'єктивності. *Проблеми розвитку соціологічної теорії*. – К.: Соціологічна асоціація України, Інститут соціології НАН України, 429-434.
6. Малешин, Д. (2002). Понятие стадии в исполнительном производстве. *Вестник МГУ*, № 6, 110–120.
7. Мерлин, В. (1990). Структура личности: характер, способности, самопознание. Пермь: ПГПИ.
8. Смелзер, Н. (1994). Социология. Москва: Феникс.
9. Франкл, В. (1990). Человек в поисках смысла. Москва: Прогресс.
10. Шевченко, А. (2004). Социокультурная обусловленность ресоциализации дезадаптантов и девиантов в процессе общественных

изменений. (Дис. доктора социологических наук). Ростовский государственный педагогический университет, Ростов-на-Дону.

REFERENCES

1. Avramenko, V. (2010). Nauchnoye ponimaniye resotsializatsii kak sotsial'no-pedagogicheskoy tseli raboty s zaklyuchennym. Aktual'nyye problemy sovershennoy psikhologii i pedagogiki, Vyp. 1, 5-9.
2. Andreyeva, G.M. (2000) Psikhologiya sotsial'nogo poznaniya: ucheb. posobiye dlya stud. psikhol. i ped. spets. vuzov. – Moskva: Progress
3. Belinskaya, Ye., Stafanenko, T. (2000). Etnicheskaya sotsializatsiya podrostka. Moskva: Izd-vo NPO «Modek».
4. Giddens, E. (2005). Sotsiologiya. Moskva: URSS.
5. Zlobina, O. (2002). Rukhlyvist' sotsial'noyi struktury i dinamika osobystisnoyi sub"yektyvnosti. Problemy rozvytku sotsiolohichnoyi teorii. – K.: Sotsiolohichna asotsiatsiya Ukrayiny, Instytut sotsiolohiyi NAN Ukrayiny, 429-434.
6. Maleshin, D. (2002). Ponyatiye stadii v ispolnitel'nom proizvodstve. Vestnik MGU, № 6, 110–120.
7. Merlin, V. (1990). Struktura lichnosti: kharakter, sposobnosti, samopoznaniye. Perm': PGPI.
8. Smelzer, N. (1994). Sotsiologiya. Moskva: Feniks
9. Frankl, V. (1990). Chelovek v poiskakh smysla. Moskva: Progress.
10. Shevchenko, A. (2004). Sotsiokul'turnaya obuslovlennost' resotsializatsii dezadaptantov i deviantov v protsesse obshchestvennykh izmeneniy. (Dis. doktora sotsiologicheskikh nauk). Rostovskiy gosudarstvennyy pedagogicheskiy universitet, Rostov-na-Donu.

A. Kambur

REPRODUCTION OF THE PERSON'S LIVING ENVIRONMENT WITH THE HELP OF RESOCIALIZATION

Summary. The author of the article emphasizes that the ability to live in a restructured environment and time has its limits, through which the society is being exposed to mass madness. Therefore, both the individual and the society feel the need for concentration of environment and time (statehood, independence, effective reforms, on which one could see the end of the test, etc.). Recently, in order to solve their own problems, people use illegal acts more often than in pre-reform period.

The author of the article draws attention to the ideas relevant in the research of humanistic strategy and reveals new aspects of it. It is about how a person recreates his or her own living environment, constructs a humanistic component of social reality, and interprets the nature of the changes that occur in this reality; what meanings and values are invested in the occurring events; which situation defines for itself as requiring value-symbolic comprehension, but which does not require a personal orientation; how is the choice of a strategy of existence and behavior patterns is executed, etc.

Based on the analysis of the sources and relevance of the selected problem, the objective of the article is to study the mechanisms and specific features of the resocialization processes used by the individual when reproducing their own living space. The author of the article draws your attention to the accents placed by social interpretation of the meaning of «resocialization».

Methods for theoretical analysis (logical, ontological and ontogenetic, historiographical, factual, phenomenological, deterministic) were used to check assumptions and to solve the tasks.

Keywords: living space; socialization; de-socialization; resocialization; resocialization stages; anomie.